

Adolygiad Cynaliadwyedd Ariannol – Cyngor Sir Ddinbych

Blwyddyn archwilio: 2023-24

Dyddiad cyhoeddi: Awst 2024

Cyfeirnod y ddogfen: 4441A2024

Paratowyd y ddogfen hon fel rhan o waith a gyflawnir yn unol â swyddogaethau statudol.

Mewn achos o dderbyn cais am wybodaeth y gall y ddogfen hon fod yn berthnasol iddo, tynnir sylw at y Cod Ymarfer a gyhoeddwyd o dan adran 45 o Ddeddf Rhyddid Gwybodaeth 2000. Mae'r cod adran 45 yn nodi'r arfer wrth ymdrin â cheisiadau a ddisgwylir gan awdurdodau cyhoeddus, gan gynnwys ymgynghori â thrydydd partïon perthnasol. O ran y ddogfen hon, mae Archwilydd Cyffredinol Cymru ac Archwilio Cymru yn drydydd partïon perthnasol. Dylid anfon unrhyw ymholiadau ynghylch datgelu neu aildefnyddio'r ddogfen hon at Archwilio Cymru yn swyddog.gwybodaeth@archwilio.cymru.

Rydym yn croesawu gohebiaeth a galwadau ffôn yn Gymraeg a Saesneg. Ni fydd gohebu yn Gymraeg yn arwain at oedi. Rydym yn croesawu gohebiaeth a galwadau ffôn yn Gymraeg a Saesneg. Ni fydd gohebu yn Gymraeg yn arwain at oedi.

Mae'r ddogfen hon hefyd ar gael yn Saesneg. This document is also available in English.

Cynnwys

Adroddiad cryno	
Pam y cynhaliom ni'r archwiliad hwn	4
Ein dyletswyddau archwilio	4
Ein hamcanion ar gyfer yr archwiliad hwn	4
Pam mae cynaliadwyedd ariannol yn bwysig	4
Yr hyn y gwnaethom fwrw golwg arno a sut y mae da'n edrych	4
Ein dulliau archwilio a phryd y gwnaethom gynnal yr archwiliad	6
Yr hyn a ganfuom	6
Ein hargymhellion ar gyfer y Cyngor	8
Atodiadau	
Atodiad 1 – cwestiynau a meini prawf archwilio	9

Adroddiad cryno

Pam y cynhaliom ni'r archwiliad hwn

Ein dyletswyddau archwilio

- 1 Mae'n rhaid i'r Cyngor roi trefniadau ar waith i gael gwerth am arian am yr adnoddau y mae'n eu defnyddio, ac mae'n rhaid i'r Archwilydd Cyffredinol fod yn fodlon ei fod wedi gwneud hyn.
- 2 Gwnaethom gynnal yr archwiliad hwn i helpu i gyflawni dyletswyddau'r Archwilydd Cyffredinol o dan adran 17 o Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004. Gall hefyd lywio astudiaeth ar gyfer gwella gwerth am arian o dan adran 41 o Ddeddf 2004, a/neu archwiliad a gynhaliwyd gan yr Archwilydd Cyffredinol o dan adran 15 o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015.

Ein hamcanion ar gyfer yr archwiliad hwn

- 3 Rhoi sicrwydd bod gan gynghorau drefniadau priodol i gefnogi eu cynaliadwyedd ariannol.
- 4 Egluro sefyllfa ariannol cynghorau a'r pwysau a'r risgiau allweddol i'w cynaliadwyedd ariannol.

Pam mae cynaliadwyedd ariannol yn bwysig

- 5 Mae cyfuniad o ffactorau, gan gynnwys cost gynyddol darparu gwasanaethau a galw cynyddol am rai gwasanaethau yn rhoi pwysau sylweddol ar gyllid llywodraeth leol.
- 6 Er gwaethaf y pwysau hyn, mae'n dal yn ofynnol i gynghorau osod cyllideb gytbwys wrth ddarparu nifer o wasanaethau statudol. Mae cynghorau hefyd yn darparu ystod o wasanaethau anstatudol y mae cymunedau'n dibynnu arnynt.
- 7 Yn y cyd-destun hwn, mae'n bwysig bod cynghorau'n datblygu dull strategol o'u cynaliadwyedd ariannol dros y tymor hwy i'w helpu i sicrhau gwerth am arian wrth ddefnyddio eu hadnoddau.

Yr hyn y gwnaethom fwrw golwg arno a sut y mae da'n edrych ¹

- 8 Gwnaethom adolygu dull strategol y Cyngor o gefnogi ei gynaliadwyedd ariannol, ei ddealltwriaeth o'i sefyllfa ariannol bresennol, a'i drefniadau ar gyfer adrodd a goruchwyllo ei gynaliadwyedd ariannol. Cyfyngwyd yr archwiliad hwn i ystyriaeth

¹ Wedi'i ddiffinio fel 'beth ddylai fod' yn unol â deddfau neu reoliadau, 'yr hyn a ddisgwylir' yn unol ag arfer gorau, neu 'beth allai fod', o ystyried amodau gwell.

o'r trefniadau y mae'r Cyngor wedi'u rhoi ar waith i gefnogi ei gynaliadwyedd ariannol. Nid adolygiad o reolaeth ariannol ehangach y Cyngor oedd hwn, na'r penderfyniadau ariannol unigol y mae'r Cyngor wedi'u gwneud neu'n bwriadu eu gwneud.

- 9 Rydym yn cydnabod y bydd rhai ffactorau a fydd yn effeithio ar gynaliadwyedd ariannol cynghorau y tu hwnt i gwmpas yr archwiliad hwn, gan fod yr archwiliad hwn yn canolbwyntio ar y trefniadau y mae cynghorau'n eu rhoi ar waith. Fodd bynnag, lle gwnaethom nodi materion cyffredin drwy ein gwaith maes sy'n mynd y tu hwnt i'r trefniadau y mae cynghorau wedi'u rhoi ar waith, byddwn yn adrodd ar y rhain yn ein hadroddiad cryno cenedlaethol arfaethedig.
- 10 Rydym hefyd yn cydnabod yr heriau ariannol digynsail y mae cynghorau wedi'u hwynebu ers blynyddoedd lawer ac rydym yn debygol o barhau i'w hwynebu am o leiaf y tymor canolig. Mae hyn yn cynnwys pwysau ariannu'r sector cyhoeddus a ddilynodd yr argyfwng ariannol yn 2008 ac effaith y pandemig ar y pryd a'i ôl-ffeithiau parhaus. Yn fwy diweddar mae cynghorau hefyd wedi wynebu gostyngiadau sylweddol mewn termau real mewn pŵer gwario o ganlyniad i'r cynnydd cyflymaf mewn chwyddiant ers degawdau. Ochr yn ochr â'r holl ddigwyddiadau hyn, bu cynnydd sylweddol yn y galw am rai gwasanaethau hefyd, gan gynnwys, er enghraifft, effaith poblogaeth sy'n heneiddio a'r galw cynyddol am rai gwasanaethau. Mae'r ffactorau hyn yn bennaf y tu hwnt i reolaeth unrhyw gyngor unigol.
- 11 Yn erbyn y cefndir tymor hir hwn o heriau ariannol mae angen i gynghorau ymateb i heriau mwy diweddar yn gyflym ac rydym yn deall, yn anochel, mewn llawer, os nad pob cyngor, fod rhai o'r manylion penodol o ran sut y bydd pwysau ariannol yn cael eu taclo dros y tymor canolig yn dal i gael eu penderfynu. Mae'r adroddiad hwn yn nodi ein barn ar drefniadau ariannol y cyngor, a lle bo'n briodol lle credwn y gellid cryfhau'r rhain i helpu i wella cynaliadwyedd ariannol y cyngor dros y tymor canolig. Dylid edrych ar ein hadroddiad yng nghyd-destun y pwysau ariannol ehangach a hirdymor hyn.
- 12 Roedd yr archwiliad yn ceisio ateb y cwestiwn cyffredinol - **Oes gan y Cyngor drefniadau priodol i gefnogi ei gynaliadwyedd ariannol?** Er mwyn gwneud hyn, rydym yn ceisio ateb y cwestiynau canlynol:
- A oes gan y Cyngor strategaeth glir ar gyfer ei gynaliadwyedd ariannol hirdymor?
 - A yw strategaeth ariannol y Cyngor yn cael ei chefnogi gan ddealltwriaeth glir o'i sefyllfa ariannol?
 - A yw trefniadau adrodd y Cyngor yn cefnogi goruchwyllo ei gynaliadwyedd ariannol yn rheolaidd?
- 13 Mae'r meini prawf archwilio a ddefnyddiwyd gennym i asesu trefniadau'r Cyngor yn erbyn pob un o'n cwestiynau wedi'u nodi yn **Atodiad 1**. Mae hyn wedi cael ei lywio gan ein gwybodaeth gronol, yn ogystal â thynnu ar rai cyhoeddiadau a gynhyrchwyd gan y Sefydliad Siartredig Cyllid Cyhoeddus a Chyfrifyddiaeth (CIPFA).

Ein dulliau archwilio a phryd y gwnaethom gynnal yr archwiliad

- 14 Mae ein canfyddiadau yn seiliedig ar adolygiadau o ddogfennau a chyfweliadau gyda sampl o gynghorwyr ac uwch swyddogion. Mae'r dystiolaeth a ddefnyddiwyd gennym i lywio ein canfyddiadau wedi'i chyfyngu i'r ffynonellau hyn. Gwnaethom y gwaith hwn yn ystod mis Ebrill i fis Mai 2024.
- 15 Rydym yn ymgymryd â'r gwaith hwn ym mhob un o'r 22 prif gyngor yng Nghymru ac, yn ogystal ag adrodd yn lleol i bob cyngor, rydym hefyd yn bwriadu llunio adroddiad cenedlaethol.

Yr hyn a ganfuom

- 16 Ar y cyfan, gwelsom fod y **Cyngor yn ymgysylltu'n dda ag Aelodau a swyddogion wrth bennu ei gyllideb ond ar hyn o bryd nid oes ganddo ddull o ddod o hyd i arbedion digonol na chynllun trawsnewid wedi'i weithredu i bontio ei fwch cyllid**. Rydym yn nodi isod pam y daethom i'r casgliad hwn.
- 17 Mae gan y Cyngor strategaeth glir ar gyfer ei gynaliadwyedd ariannol tymor canolig, sy'n cael ei gyfleu'n dda i Aelodau a swyddogion, ond sydd â gwendidau o ran sut mae'n nodi effeithlonrwydd ar hyn o bryd ac sydd ar gam cynnar o drawsnewid yn y tymor hwy. Mae strategaeth ariannol glir, gadarn a chytunedig yn bwysig i nodi sut y bydd y Cyngor yn ymateb i bwysau cyllido a ragwelir yn y dyfodol, ac yn enwedig sut y bydd y Cyngor yn cwrdd â'i fwch cyllido rhagamcanol yn y tymor byr, canolig a hir.
- 18 Fodd bynnag, gwnaethom nodi risgiau o fewn dull y Cyngor. Mae'r Cyngor yn ymgysylltu â rhwydweithiau cymheiriaid presennol ond mae'n gyfyngedig o ran ymgysylltu ehangach, fel gyda CIPFA, i ddysgu gan eraill a nodi cyfleoedd i ddod o hyd i arbedion.
- 19 Mae'r Cyngor yn bwriadu dod o hyd i arbedion effeithlonrwydd ar gyfer cyllideb 2025-26 gydag ymagwedd ddiwygiedig ac mae hefyd yn datblygu agenda drawsnewid i gefnogi ei gynllunio ariannol tymor canolig a hir. Fodd bynnag, nid yw'r ddwy ffrwd waith wedi'u datblygu'n llawn a heb eu profi am eu heffaith a'u heffeithiolrwydd.
- 20 Yn ystod y blynyddoedd diwethaf mae'r Cyngor wedi gwneud defnydd heb ei gynllunio o gronfeydd wrth gefn i gydbwysu pwysau cyllideb y flwyddyn. Gan fod y Cyngor yn ymwybodol nad yw defnyddio cronfeydd wrth gefn i gydbwysu cyllidebau blynyddol yn mynd i'r afael â materion sylfaenol, mae ganddo bolisi i osgoi defnyddio cronfeydd wrth gefn i gydbwysu ei gyllideb. Mae hyn, yn ei dro, yn cynyddu'r pwysau ar adnabod a thrawsnewid cynilion i fynd i'r afael â'r materion sylfaenol. O ganlyniad, bu pwysau ychwanegol ar adnabod cynilion. Gan nad oedd dull cychwynnol y Cyngor yn nodi'r lefel ofynnol o arbedion, arweiniodd hyn at ofyn

i wasanaethau ddod o hyd i arbedion anstrategol o'u meysydd cyllideb i gydbwysu'r gyllideb. Ni aseswyd llawer o'r arbedion anstrategol hyn ar gyfer effaith ac nid oes ganddynt asesiad parhaus.

- 21 Yn allweddol, mae'r gwendidau hyn yn golygu nad yw'r Cyngor yn deall effaith tymor hwy pob penderfyniad yn llawn. Gall hyn gostio mwy yn y tymor hwy neu weithio yn erbyn amcanion corfforaethol, y mae'r ddau ohonynt yn peryglu gwerth ehangach y Cyngor am arian. Wrth gymryd ymagwedd fwy cadarn, gyflawn tuag at adnabod ac asesu arbedion, gall y Cyngor gymryd mwy o sicrwydd wrth liniaru'r risg hon.
- 22 Mae dealltwriaeth y Cyngor o'i sefyllfa ariannol yn glir, gyda chefnogaeth tybiaethau a risgiau a nodwyd. Mae'r Cyngor yn ymwybodol bod ei ddefnydd diweddar o gronfeydd wrth gefn yn anghynladwy wrth symud ymlaen. Mae dealltwriaeth drylwyr o bwysau cyllido presennol ac yn y dyfodol, ochr yn ochr â risgiau eraill i gynaliadwyedd ariannol yn bwysig er mwyn sicrhau bod strategaeth ariannol y Cyngor yn wybodus ac yn briodol i raddfa'r her ariannol y mae'n ei hwynebu.
- 23 Mae'r Cyngor yn seilio ei Gynllun Ariannol Tymor Canolig ar wybodaeth dda gyda rhagdybiaethau wedi'u meincnodi'n briodol a dealltwriaeth dda o bwysau cyllideb allweddol. Mae'r Cyngor yn diweddarau ei gyfrifiadau'n rheolaidd ac yn cyfleu'r newidiadau i'r aelodau. Mae risgiau i'r sefyllfa ariannol hefyd yn cael eu hadolygu'n rheolaidd, gyda diweddariadau misol yn cael eu darparu i'r Cabinet.
- 24 Yn ei gynllun MTFP drafft ar gyfer 2024-25 i 2026-27, rhagamcanodd y Cyngor ddiffyg cyllid o £15 miliwn yn 2025-26 a £13 miliwn arall yn 2026-27. Daw hyn ar ben y £10.4 miliwn o arbedion a nodwyd i gydbwysu cyllideb 2024-25. Mae'r arbediad cronus sydd ei angen o £38.4 miliwn o fewn tair blynedd yn cyfateb i 15% o gyfanswm cyllideb referniw 2023-24.
- 25 Mae'r Cyngor wedi gorwario yn erbyn y gyllideb yn ystod y ddwy flynedd ddiwethaf, sy'n dangos ei bod yn mynd i'r afael â phwysau a risgiau allweddol, sy'n cynnwys:
 - Dyfarniadau cyflog ar gyfer staff ysgolion a staff nad ydynt yn ysgolion, er enghraifft, tybir y bydd y dyfarniad cyflog nad ydynt yn ysgol ar gyfer 2024-25 yn costio £4 miliwn ychwanegol i'r Cyngor.
 - Mae gofal cymdeithasol oedolion a digartrefedd wedi dangos pwysau ychwanegol o £7.97 miliwn ar gyfer cyllideb 2024-25 (crynswth o gynilion). Mae hyn oherwydd gwahanol achosion, cynnydd yn y galw a chymhlethdod achosion.
 - Cyfanswm pwysau ysgolion wedi'u cyllidebu o chwyddiant, dyfarniadau cyflog, a chyfraniadau pensiwn uwch oedd £7.6 miliwn yn unig ar gyfer 2024-25.
- 26 Wrth i'r galw am arbedion gynyddu dros y cynllun tymor canolig mae'r risg o orwario yn cynyddu, gan gynyddu'r pwysau ar gronfeydd wrth gefn ymhellach os na chaiff ei gyflawni'n llwyddiannus. Mae nodi pwysau a liniaru mewn modd amserol yn hanfodol i reoli'r risg hon a chefnogi'r Cyngor i gyflawni ei gynllun.

- 27 Mae angen i'r Cyngor sicrhau bod ei drefniadau craffu a monitro yn darparu eglurder ar draws y Pwyllgorau cyfrifol a bydd angen iddynt adolygu effeithiolrwydd trefniadau adrodd ac olrhain a gyflwynwyd yn ddiweddar. Mae trefniadau adrodd clir, rheolaidd a thryloyw yn bwysig er mwyn galluogi goruchwyliaeth effeithiol o sefyllfa ariannol y Cyngor, y camau y mae'n eu cymryd i sicrhau ei gynaliadwyedd ariannol ac effaith hyn ar ei gymunedau lleol.
- 28 Nododd swyddogion ac aelodau ddryswch mewn trefniadau blaenorol ar gyfer goruchwyllo perfformiad ariannol, yn bennaf rhwng rolau pwyllgorau. Er bod y cyfansoddiad yn datgan rôl y Pwyllgor Goruchwyllo Perfformiad a Chraffu, nid yw hyn wedi digwydd. Er bod aelodau wedi gallu gofyn cwestiynau yn ystod diweddariadau ariannol y Cabinet, nid craffu ffurfiol yw hyn.
- 29 Mae'r Cyngor wedi cymryd camau i ddiwygio'r cyfansoddiad i ddarparu eglurder, yn ogystal â chyflwyno trefniadau newydd i gefnogi'r strategaeth ariannol, megis traciwr cynilo manwl. Gan fod y trefniadau hyn newydd gael eu cyflwyno ar adeg yr adrodd, nid ydym wedi gallu asesu eu heffeithiolrwydd ar hyn o bryd.

Ein hargymhellion ar gyfer y Cyngor

Arddangosyn 1: ein hargymhellion ar gyfer y Cyngor

Argymhellion

- A1 Fe wnaethom nodi gwendidau o ran sut y mae'r Cyngor yn cynllunio ei ddull ariannol. Er mwyn mynd i'r afael â hyn, dylai'r Cyngor:
- 1.1 – Edrych i ddysgu gan eraill i nodi arfer da a chynigion posibl i arbed arbedion er mwyn sicrhau bod ystod eang o syniadau'n cael eu hystyried.
 - 1.2 – Sefydlu dull o nodi arbedion sy'n cael ei lywio gan asesiad o effaith a chynaliadwyedd yn erbyn amcanion corfforaethol, tra'n sicrhau y bydd yr arbedion a nodwyd yn pontio'r bwlch a nodwyd.
 - 1.3 – Wrth nodi arbedion, dylai'r Cyngor sicrhau bod effaith yr holl arbedion yn cael eu deall a'u monitro wrth eu gweithredu.
- A2 Fe wnaethom nodi rhywfaint o ddryswch yn y trefniadau ac eglurder y cyfrifoldebau ar gyfer goruchwyllo ariannol gan aelodau. Er bod y Cyngor yn gweithredu i fynd i'r afael â hyn, dylai adolygu unrhyw newidiadau a gyflwynwyd i sicrhau eu bod yn darparu'r effaith y maent ei heisiau ac yn effeithiol.

Argymhellion

- A3 Mae'r Cyngor yn cyflwyno trefniadau newydd i gefnogi goruchwyliaeth ariannol, fel system olrhain ariannol ac arbedion. Y bwriad yw y bydd hyn yn helpu i ddatblygu proses ar gyfer olrhain ac adrodd am arbedion i swyddogion ac Aelodau. Dylai'r Cyngor adolygu'r newidiadau hyn unwaith y byddant wedi'u datblygu'n llawn i sicrhau eu bod yn rhoi sicrwydd i swyddogion ac Aelodau ac yn caniatáu craffu'n briodol ar gynnydd yn erbyn arbedion a gynlluniwyd.

Atodiad 1

Cwestiynau a meini prawf archwilio

Arddangosyn 2: cwestiwn cyffredinol: A oes gan y Cyngor drefniadau priodol i gefnogi ei gynaliadwyedd ariannol?

Cwestiwn Lefel 2	Meini prawf
A oes gan y Cyngor strategaeth glir ar gyfer ei gynaliadwyedd ariannol hirdymor?	<ul style="list-style-type: none">• Mae'r Cyngor wedi nodi'n glir ei ddull strategol o gefnogi ei gydnerthedd ariannol dros y tymor byr, canolig a hir.• Mae gan y Cyngor gynllun ariannol tymor canolig.• Mae dull strategol y Cyngor yn cael ei ddeall a'i gefnogi'n eang gan uwch swyddogion.• Mae'r Cyngor wedi ystyried ystod eang o opsiynau i wella ei gynaliadwyedd ariannol hirdymor, gan gynnwys cymharu â chyrrff eraill.• Mae'r Cyngor wedi nodi'r holl arbedion y mae'n bwriadu eu gwneud i gwrdd â'i fwch cyllido dros y tymor canolig, gyda chefnogaeth cynlluniau â thystiolaeth dda yn seiliedig ar ragdybiaethau rhesymol.• Mae strategaeth y Cyngor yn cynnwys y defnydd strategol o gronfeydd wrth gefn i reoli ei raglen arbedion dros y tymor canolig.• Mae'r Cyngor wedi modelu effaith ddisgwyliedig ei strategaeth ariannol dros y tymor canolig (e.e. gostyngiadau posibl mewn gwasanaethau a lefelau'r dreth gyngor ar gymunedau lleol).
A yw strategaeth ariannol y Cyngor yn cael ei chefnogi gan ddealltwriaeth glir o'i sefyllfa ariannol?	<ul style="list-style-type: none">• Mae'r Cyngor wedi cyfrifo ei fwch cyllido dros y tymor byr i'r tymor canolig yn seiliedig ar ragdybiaethau rhesymol.• Mae'r Cyngor wedi meincnodi ei ragdybiaethau gyda chyrrff cymharol priodol.• Mae gan y Cyngor ddealltwriaeth dda o'i bwysau cyllideb allweddol yn y tymor canolig a'r tymor hir.• Mae gan y Cyngor hanes o fynd i'r afael â phwysau cyllideb allweddol yn llwyddiannus.• Mae'r Cyngor wedi nodi'r risgiau allweddol i'w gynaliadwyedd ariannol ac wedi rhoi mesurau lliniaru ar waith.

Cwestiwn Lefel 2	Meini prawf
<p>A yw trefniadau adrodd y Cyngor yn cefnogi goruchwyllo ei gynaliadwyedd ariannol yn rheolaidd?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Mae'n amlwg pwy sy'n gyfrifol am fonitro sefyllfa ariannol y Cyngor, gan gynnwys ei gynaliadwyedd dros y tymor canolig i'r tymor hir. • Mae'r Cyngor yn adrodd ei sefyllfa ariannol yn rheolaidd i aelodau er mwyn galluogi goruchwyllo a chraffu. • Mae gan y Cyngor drefniadau i adrodd yn dryloyw effaith / effaith ddisgwyliedig ei strategaeth ariannol ar gyflawni ei amcanion corfforaethol ac ar gymunedau lleol i aelodau a rhanddeiliaid eraill. • Mae cynllun cynilo y Cyngor yn cynnwys yr hyn y cytunwyd arno, faint o gynnydd sydd wedi'i wneud wrth weithredu, a chysylltiadau â'i gyllideb a'i gynllun ariannol tymor canolig. • Mae'r Cyngor yn adrodd yn rheolaidd am gynnydd o ran cyflawni arbedion arfaethedig i aelodau er mwyn galluogi goruchwyllo a chraffu.

Archwilio Cymru
1 Cwr y Ddinas
Caerdydd CF10 4BZ

Ffôn: 029 2032 0500

Ffacs: 029 2032 0600

Ffôn testun: 029 2032 0660

E-bost: post@archwilio.cymru

Gwefan www.archwilio.cymru

Rydym yn croesawu gohebiaeth a galwadau ffôn yn Gymraeg a Saesneg.
Rydym yn croesawu gohebiaeth a galwadau ffôn yn Gymraeg a Saesneg.